

ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ КРАЇН АСЕАН ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті автор ставить за мету обґрунтування тези про первинний і особливий характер політичної модернізації суспільств у країнах АСЕАН щодо соціальних і економічних перетворень у них. Специфіка політичної модернізації полягає у формуванні інституту «модернізаційного авторитаризму» – свідомо реалізованої «політичної волі» до перетворень, у тім числі і політичних інститутів. Відштовхуючись від цього автор описує особливості моделі регіональної інтеграції і узагальнює позитивні наслідки функціонування АСЕАН. У роботі визначено, яких негативних ефектів інтеграції вдалось уникнути країнам регіону завдяки специфіці цієї інтеграційної моделі.

Ключові слова: АСЕАН, політична модернізація, національна самоідентифікація, соціально-економічна модернізація, мобілізаційна модель, регіональна інтеграція, ефекти інтеграції

Annotation. In this article the author aims to substantiate the thesis on the primary and special character of the political modernization of ASEAN societies in relation to their social and economic transformations. The specificity of political modernization consists in the formation of the institute of «modernization authoritarianism» - deliberately realized «political will» to transformations, including political institutions. Based on this, the author describes the features of the model of regional integration and generalizes the positive effects of the functioning of ASEAN. The paper identifies which negative effects of integration

¹ аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науковий керівник кандидат політичних наук, доцент Константинов В.Ю.

has been avoided in the countries of the region due to the specificity of this integration model.

Key words: ASEAN, political modernization, national identity, socio-economic modernization, mobilization model, regional integration, integration effects

Аннотация. В статье автор ставит целью обоснования тезиса о первичном и особом характере обществено-политической модернизации в странах АСЕАН относительно социальных и экономических преобразований в них. Специфика политической модернизации заключается в формировании института «модернизационного авторитаризма» – сознательно реализованной «политической воли» к преобразованиям, в том числе и политических институтов. Отталкиваясь от этого, автор описывает особенности модели региональной интеграции и обобщает положительные последствия функционирования АСЕАН. В работе определено каких негативных эффектов интеграции удалось избежать странам региона благодаря специфике этой интеграционной модели.

Ключевые слова: АСЕАН, политическая модернизация, национальная самоидентификация, социально-экономическая модернизация, мобилизационная модель, региональная интеграция, эффекты интеграции

Постановка проблеми. В сучасному світі міжнародні інтеграційні процеси нерозривні із загальними тенденціями – чинниками розвитку суспільств, які позначаються на всіх сферах функціонування держав. Одним із провідних чинників, що обумовлює параметри інтеграції є модернізація – глибинна трансформація суспільно-політичного і економічного устрою держави з метою адаптуватися до турбулентних умов глобального розвитку, віднайти своє місце в світовій системі, органічно інтегруватись до неї.

Взаємозв'язок між інтеграцією та модернізацією з особливою очевидністю прослідковується в країнах, що розвиваються, в яких суспільно-політичні трансформації сприяли розвитку міжнародного співробітництва і в багатьох випадках призвели також до перегляду змісту і пріоритетів зовнішньої політики. Одним із найбільш цікавих, і, водночас, найбільш виразних прикладів взаємозв'язку суспільно-політичної модернізації та інтеграції є досвід трансформацій країн АСЕАН, що мали своїм наслідком специфічну модель регіональної інтеграції: від самого початку її основним завданням був не лише саморозвиток форм і пришвидшення темпів завдяки модернізації країн-членів Асоціації – принципи, закладені в основу АСЕАН, мають на меті сприяти модернізації регіональних держав, виступають запорукою формування стабільного та передбачуваного міжнародного середовища, в якому відбуваються процеси модернізації. Саме тому досвід країн АСЕАН становить особливий інтерес для України, яка також перебуває у ситуації, коли внутрішні перетворення тісно пов'язані із трансформацією міжнародного середовища, і, в свою чергу, впливають на таку трансформацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тематика, презентована у даній статті залишилася фактично поза увагою українських дослідників, проте у зв'язку з пошуком відповідей на питання щодо проблем реструктуризації глобального простору частково вона висвітлена у роботах українських вчених, зокрема Н.Д. Городні [1],[2], М.А. Кулінича [3],[4], С.О. Шергіна [3],[5],[6]. Проблема становлення парадигми модернізації і, відтак, регіональної інтеграції присвячено роботи низки зарубіжних дослідників, таких як О. Веггелі і Р. Макетські [7], А. Інкелес [8], Б. Цонгао, С. Кун і Ч. Шуаншуан [9], В. Кінг [10], Т. Чонг [11].

Мета статті – проаналізувати як специфіка політичної модернізації в країнах Південно-Східної Азії позначилась на процесах соціально-економічних трансформацій і вплинула на формування особливих параметрів моделі регіональної інтеграції та принципів функціонування АСЕАН.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка суспільно-політичної і економічної модернізації, а надалі моделі інтеграції країн Південно-Східної Азії обумовлена унікальністю і самобутністю азійських суспільств як важливої частини «незахідного» світу. Трансформуючи політичні і економічні інститути, деякі країни Сходу вступили на цей шлях пізніше, ніж Захід, запропонували свій шлях, нерівнозначний вестернізації, та зберігши свою культурно-цивілізаційну своєрідність. Процес суспільно-політичної і економічної модернізації у Південно-Східній Азії був швидшим, ніж, наприклад, в Європі. Його можна охарактеризувати як «стислий» або «згущений», оскільки він мав місце у відносно короткий проміжок часу і головним чином в урбанізованих центрах. Результати подібної модернізації – «стислі» або «складні», які азійський вчений К. Чанг назвав «одночасність» (синхронність) неодночасності», вказуючи, що при включенні в поле дії зовнішніх викликів, екзогенних факторів в Східно-Азійському регіоні цей процес прискорився в умовах збереження самоідентифікації, а швидкі тимчасові рамки реалізації модернізаційних політичних проектів призвели до трансформації інститутів і соціальних відносин в новій соціальній конфігурації, стиснувши сучасність і породивши «несистемних» акторів як всередині держави, так і на міжнародній арені [12], причому розвиток в цих країнах не мав на меті радикальну зміну соціокультурних основ.

Важливою і помітною специфічною рисою політичної модернізації в державах Південно-Східної Азії виступає її авторитарний характер. В цілому, політичні особливості південно-східно-азійської моделі модернізації характеризуються наступними тенденціями:

- особливою роллю урядів у плануванні стратегії модернізації на основі теорії економічного зростання, яка передбачає високий рівень накопичень, заощаджень та інвестицій;
- провідною позицією в проведенні перетворень державних інститутів, що займалися розробкою стратегій і планів, вирощуванням окремих підприємств, стратегічно-важливих галузей і національних лідерів;

- компетентністю бюрократії за мінімального ступеню корупції;
- авторитарними методами проведення перетворень.

Політичний авторитаризм в цих країнах не лише спирався на традиційну політичну культуру, а й трансформував її. Як правило, посилення ролі держави в процесі модернізації супроводжувалося встановленням авторитарних режимів, які по праву вважаються «модернізаторськими авторитаризмами». Такі режими забезпечували модернізацію як економічними, так і адміністративними методами. Країни Південно-Східної Азії проводили політику, спрямовану і на технологічну модернізацію існуючої промисловості, і на створення принципово нових для країни галузей господарства, забезпечували умови для підготовки відповідної робочої сили, створювали національні системи освіти і наукових досліджень. Модернізаторський авторитаризм сприяв формуванню владної піраміди з національним лідером на чолі, який персоніфікує політичний режим і є гарантом проведення перетворень. Важливим є і той факт, що в процесі модернізації держав регіону було здійснено синтез традиційного національного і сучасного західного [13].

Прикладом можуть слугувати такі країни, як Сінгапур чи Південна Корея, які використали переваги мобілізаційної моделі розвитку, взявши під абсолютний контроль практично всі сфери життя, реалізували стратегію модернізації і продовжили повністю контролювати розвиток економіки, демографічну, освітню, екологічну сфери і чий моделі розвитку запозичили і адаптували інші країни Південно-Східної Азії, що ставали на шлях модернізації. Ця модель характеризується особливими параметрами – основне в ній те, що відбувається лише часткова модифікація інститутів авторитаризму в політиці і економіці. Політичні системи дещо мімікрували, набули певних рис демократії, таких як вибори, парламентаризм, тощо; економічні – рис монополізації, посилення інститутів ринку.

Дослідження моделей модернізації національних економік країн Південно-Східної Азії показує, що усі країни, які застосували мобілізаційні

моделі розвитку (основа моделі – політична воля), швидко вирішували соціальні і економічні проблеми модернізації суспільств. Ті ж, які на практиці сповідували ліберальні цінності, досі знаходяться на низькому рівні розвитку, і, зважаючи на досвід більш успішних сусідів, на даний час намагаються активізувати саме потенціали мобілізаційного розвитку.

Більшість держав Південно-Східної Азії на початковому етапі системної трансформації мали несприятливі суспільно-економічними та політичні передумови для демократизації політичної системи. Тому для швидкого і успішного здійснення ринкових перетворень в країнах цього регіону відповідним виявилось встановлення режиму «модернізаційного» авторитаризму. У важких умовах перехідного періоду важелі жорсткого державного управління виявилися мобілізуючим механізмом і найбільш придатною формою для послідовного проведення ринкових реформ в цих Азійських країнах. Багато в чому, цей момент визначався культурно-історичними чинниками, які також мали місце в цих країнах [14].

Досвід країн «модернізаційного авторитаризму» показав, що жорстка державна влада в країнах з перехідною економікою має великий реформаторський потенціал. При цьому сам автократизм влади, що мав місце в країнах Південно-Східної Азії (в Сінгапурі, Південній Кореї, Індонезії, В'єтнамі, Філіппінах), виправдовувався зростаючою роллю владних структур в цей період. Як зауважує відомий транзитолог Ф. Шміттер, «положення «наздоганяючої країни», мабуть, потребує більшої опори на державне втручання в периферійні галузі економіки; подолання критичних порогів при накопиченні капіталу може навіть вимагати звернення до авторитарних методів управління, якщо не до відвертого бюрократично-авторитарного правління» [15].

Коллективний досвід країн АСЕАН свідчить, що успішне здійснення політики модернізації, економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності потребує врахування специфіки функціонування їхніх економік - комунітарності і високої ролі взаємодії держави і приватного

сектора. Тільки чітке бачення стратегії зростання і шляхів досягнення конкурентоспроможності та державний вплив на приватний сектор дозволяли державі проводити ефективну політику модернізації. У сфері економіки країн ПСА державна політика покликана справляти потужний вплив на модернізацію всіх галузей економіки. Держава брала на себе відповідальність за прийняття правильних рішень, здатних забезпечити ґрунтовне довгострокове економічне зростання, тому модернізаційна роль держави в країнах ПСА полягає не лише в створенні ефективного підприємницького середовища (як у західних країнах), але і в формуванні бази розвитку цього сектору, аж до створення достатніх резервів кваліфікованих кадрів з базовою і університетською освіти. Крім того, держава бере на себе підтримку локального дослідницького потенціалу за допомогою оборонних замовлень і контрактів на технічне консультування, а також субсидування досліджень і розробок приватного сектора. Така політика знаходить повну підтримку АСЕАН – усі країни регіону в процесі модернізації стимулювали економічне зростання і посилення конкурентоспроможності. Аналіз свідчить, що хоча не існує єдиного для всіх секторів стандартного набору факторів економічного зростання і що рушійні сили розвитку в кожному секторі найчастіше різні, але спектр участі держав у формуванні основних його напрямків приблизно однаковий, причому, особливо останнім часом спостерігаються тренди, спільні для країн інтеграційного утворення, які свідчать про узгодженість модернізаційних політик і прагнення до створення єдиного економічного простору.

Характер державного впливу на групу компаній приватного сектора, які вважаються стійкими, зокрема в обробній промисловості та зайняті у виробництві товарів і послуг, що перебуваючи в конкурентному середовищі створюють близько 50% ВВП (конкурентні галузі промисловості - автомобілебудування, харчова індустрія та інші, а також сфери послуг - наприклад, роздрібна торгівля, будівництво, фінансовий сектор) реалізується через гарантування прав власності і чіткі правила виконання державних

контрактів, контролі за дотриманням юридичних і фінансових вимог корпоративної звітності, впровадження конкурентного регулювання і відповідного законодавства, усунення недоліків функціонування ринку (наприклад, інформаційну асиметрію), забезпечення безпеки товарів і послуг для споживачів, а також через підтримку стратегічних цілей соціального характеру (податкове зонування території та ін.) [16]. Спектр заходів підтримки та стимулювання досить широкий і включає в себе захист місцевого виробництва від глобальної конкуренції (зазвичай за допомогою торгових бар'єрів або регулювання місцевого ринку), стимули для експорту (пільгове фінансування локальних виробників або пільги іноземним інвесторам), фінансову підтримку неконкурентоспроможних, але необхідних для збалансування структури країни, чи АСЕАН в цілому вітчизняних компаній. У деяких випадках, наприклад в автомобільній промисловості, державне регулювання не тільки впливає на міжнародну торгівлю та виробничі моделі бізнесу, а й сприяє розширенню потужностей глобального ринку, змінюючи характер функціонування галузі в цілому.

До другої групи належать неконкурентні галузі, що створюють приблизно від 10 до 20% ВВП. Серед представляють ці галузі приватних компаній не може бути створена ефективна конкурентне середовище внаслідок якої існування природної монополії (енергетика, комунальне господарство, телекомунікації), або ексклюзивного доступу до природних ресурсів (таким як нафта, вугілля та ін.). Тут держава встановлює особливі правила конкуренції та стимули для державного і приватного бізнесу або, як це має місце в багатьох країнах регіону ПСА, умови для розвитку державних компаній.

Перш за все, модернізаційна роль держав ПСА в ресурсномістких галузях зазвичай набагато ширша, ніж просто створення ефективного ринкового середовища – держава, враховуючи обмеженість ресурсів і власність суспільства на них змушена диктувати умови доступу до природних ресурсів, визначаючи стимули і масштаби забезпечення економічного зростання та

ефективності [17]. По-друге, низка галузей проходять в своєму розвитку так званий U-цикл, і держава коригує процес еволюції галузевої структури, яка внаслідок значних фіксованих витрат зазвичай повільніше адаптується до нових умов, ніж інші галузі. На ранніх стадіях держава допомагає розвитку нових потужностей безпосередньо, створюючи державні, приватно-державні компанії, або забезпечуючи торговельний захист галузі, або надаючи пільгове фінансування приватним компаніям. На етапі зрілості цих галузей держава переносить акцент на оптимізацію розмірів підприємств і їх реструктуризацію, контролюючи оптимальність використання ресурсів [18].

Наприклад, у В'єтнамі, Індонезії, Малайзії держава розглядає металургію в якості стратегічної галузі і активно бере участь в її становленні. Зазвичай мова йде про інвестування в державні металургійні компанії для створення виробничих потужностей, надання кредитів і позик, земельних ділянок, податкових звільнень і перепідготовки робочої сили (такі інструменти широко використовувалися в Європі, Південній Кореї, Бразилії, Індії, Туреччині і багатьох інших країнах). Деякі країни використовували торгові бар'єри для захисту своїх виробників (Південна Корея, Індія, Туреччина) або заохочували олігополію в галузі (найбільш відомий приклад такої політики - Південна Корея). У період становлення і розвитку металургійної галузі, країни ПСА також намагалися забезпечити локальним виробникам низькі витрати виробництва, субсидуючи поставки енергії та залізничні перевезення, а також обмежуючи імпорт зарубіжної сталі в країни, стимулюючи становлення державних монополій, отримувала фінансову підтримку і захист від іноземної конкуренції. Водночас компаніям була надана висока ступінь самостійності в пошуку сировини, капіталів і технологій за кордоном, але переважно в країнах АСЕАН і азійського регіону.

Крім того, до цієї групи належать народжуються, інноваційні для країн галузі. Мінливий характер галузей цієї групи ускладнює пряме державне регулювання конкурентоспроможності та стимулювання економічного зростання [19]. Держава робить акцент на підготовці кваліфікованої робочої

сили, створення умов для інтенсивних досліджень і розробок, підтримки НДДКР через університетські та інші дослідницькі фонди, а також створює внутрішній попит на нові технологічні рішення. Велике занепокоєння і побоювання у багатьох західних економістів викликає те, що надмірна державна підтримка в країнах ПСА призведе до автаркії цих секторів і унеможливить вільне входження зарубіжних інвесторів, але саме це і є метою урядів країн АСЕАН, які дійшли колективної згоди, що така закритість дозволить розвивати національні виробництва.

Наприклад, істотного успіху в автомобілебудуванні в регіоні ПСА досягали, як правило, країни з відносно великим, але закритим внутрішнім ринком. Організація власного виробництва здійснювалася шляхом створення національних компаній і захистом їх від міжнародної конкуренції за допомогою торгових бар'єрів і заборони прямих іноземних інвестицій (Малайзія, Південна Корея). Крім захисних заходів, держава часто вдається до стимулювання експорту, формуючи державні автомобільні компанії. В рамках АСЕАН держави розробляли стратегію зростання, спрямовану на створення експортних автомобільних кластерів, що також стало формою прихованої автаркії. Обмінні валютні курси також часто служили фактором розвитку експортоорієнтованої автомобільної промисловості - в країнах з більш високим рівнем економічного розвитку розроблялися моделі і здійснювалася збірка із запчастин, вироблених в менш розвинених країнах. Особливі режими обмінних курсів в рамках АСЕАН впливали на рівень витрат і багато в чому визначали прийняття рішень про розміщення виробничих потужностей на території регіону. Стратегія розвитку автомобільної промисловості в Малайзії передбачала конкуренцію державних компаній з приватними корпораціями, при цьому державні компанії виростили до значних розмірів, перетворюючись на монополії.

Держави АСЕАН від самого початку були налаштовані на підтримку інноваційних галузей, як основних структуроутворюючих напрямків модернізації - вони стали безпосередніми об'єктами державного втручання.

Так Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Індонезія, В'єтнам активно фінансували дослідження в області розробок програмного забезпечення за допомогою державних інноваційних фондів і дослідницьких грантів. У Малайзії і Південної Кореї, В'єтнамі на етапі виникнення цієї галузі найважливішим фактором її зростання стали державні замовлення для оборонної промисловості. Окремі компанії в цих країнах отримували до 80% своїх доходів від державних контрактів [20].

Характерним прикладом, також, служить напівпровідникова промисловість. Державна підтримка зіграла головну роль у формуванні і розвитку всіх відомих напівпровідникових кластерів в регіоні ПСА. За прикладом Японії [21], уряд якої оголосив напівпровідникову промисловість стратегічною галуззю і підтримувало її з 1960-х років, стимулюючи вітчизняні поставки для японських електронних компаній, інвестуючи значні кошти у великі проекти НДДКР і надаючи фінансування за пільговою ставкою кредиту місцевим компаніям, Сінгапур, Південна Корея, Малайзія, В'єтнам, Індонезія підтримували формування конкурентоспроможних місцевих компаній за допомогою пільгового фінансування і міжурядових грантів АСЕАН. Інші країни регіону, задіяні на цьому напрямку як початківці у менш трудомістких складальних операціях, поступово освоюючи нові технології (в трудомісткій сегменті з виробництва чіпів існувала інтенсивна міжнародна конкуренція), також отримують гранти АСЕАН [19]. Інструменти державного регулювання наукомістких галузей включають в себе також створення сприятливого підприємницького середовища шляхом фінансування освітніх програм і НДДКР, зміна «гравального поля» за допомогою державних контрактів і інвестиційних пільг, в деяких випадках - пряме фінансування вітчизняних компаній. Нарешті, третю групу складають неринкові галузі, які становлять 25-35% ВВП і включають в себе державні, соціальні і приватні послуги (наприклад, оборона, охорона здоров'я та освіта): вони характеризують соціальну ефективність держави, але не можуть забезпечити чисто ринкові транзакції.

Тут держава відіграє найактивнішу роль регулятора або безпосереднього оператора. Існують об'єктивні труднощі в оцінці конкурентоспроможності даних галузей через відсутність надійного зв'язку між їх розвитком, продуктивністю і витратами на функціонування, а також достовірної інформації про соціальний ефект [22].

Використовуючи в якості початкового поштовху до розвитку оборонні замовлення компанії Сінгапуру, Малайзії, Камбоджі, а зараз і В'єтнаму разом з національними університетами спільно розробляють оборонні системи для АСЕАН в цілому. Ці проекти не тільки наблизили академічні дослідження до бізнесу, але і змінили характер освітнього процесу, зорієнтувавши його на підготовку інженерів. Але, головне, під егідою АСЕАН була створена велика кількість малих підприємств в міждержавному кластері, що дозволило задіяти велику кількість висококваліфікованих кадрів, тепер готових до модернізації всього інтеграційного простору. Держави брали участь в цьому як безпосередньо, так і опосередковано, граючи ключову роль. Крім підтримки університетської освіти і військових контрактів, національні уряди направляли фінансові потоки НДДКР на підтримку досліджень і розробок компаній.

На сьогодні ці соціально значущі галузі, з яких, як правило і починалася модернізація в країнах регіону, розглядаються в якості структуроутворюючих в АСЕАН: їм приділяється величезна увага на міжурядовому рівні.

В цілому модель державного управління модернізаційними процесами зводилась до наступної логіки – застосування мобілізаційної моделі можливе за умови вираженої національно-орієнтованої внутрішньої політики, що, в свою чергу потребує:

- наявності національного лідера (партії або харизматичної особистості – лідерів суспільної думки);
- формулювання егоїстичної національної стратегії розвитку на тривалу перспективу;

– створення ідеологічного підґрунтя підтримки обраного шляху (як правило, базованого на ліберальній риторичі, але з обґрунтуванням підпорядкування приватних інтересів загальнонаціональним інтересам на перехідному етапі);

– законодавчого оформлення правових важелів автаркії і важелів впливу держави на суспільно-економічні процеси.

Особливістю економічних перетворень у порівнянні з ліберальними стандартами (денаціоналізація, демонополізація, приватизація) в таких країнах як Південна Корея, Сінгапур, пізніше – Індонезія, В'єтнам, було те, що державне керівництво цими процесами спиралось на управління діяльністю державних підприємств і великих монополістичних утворень, що володіли значними фінансовими ресурсами і концентрованим ієрархічним каналом управління. Ці ресурси і канали ставились під контроль держави і виконували державне замовлення на розбудову економічної структури. Більше того, для формування такої структури за сприяння держави створювались нові монополістичні об'єднання, стимулювались і заохочувались процеси концентрації і централізації капіталів. Одним із головних завдань модернізації було формування експортоорієнтованої національної економічної структури і уряди справедливо вважали, що його виконання під силу лише великим акторам.

Контроль держави за рівнем заробітної плати, структурою ринку праці, оподаткуванням і структурою споживання мав на меті формування власного, національного фінансово-ресурсного джерела інвестицій – у цих країнах критично ставились до зовнішнього джерела фінансування, оскільки вважали, що це може вплинути на заплановані параметри структури економіки, спотворити її і дестабілізувати.. Критичним, також, було ставлення до зовнішніх запозичень – побічні ефекти модернізації перекладались на плечі населення.

Загалом, результативність модернізації великою мірою залежала від підготовки і використання людського ресурсу. Зокрема в контексті його

формування. Приміром у Південній Кореї, Сінгапурі, а на сьогодні, В'єтнамі, Таїланді та Індонезії, питання освіти, особливо у прив'язці до потреб національних пріоритетів розвитку економіки віднесено до найважливіших напрямків розвитку соціальної сфери. Розвиток саме цього напрямку у цих країнах покликаний вирішити основні соціальні завдання: підвищення рівню заробітної плати і соціального вирівнювання. На відміну від ліберальної вимоги створення ринку освітніх послуг, держави ПСА беруть на себе відповідальність за підвищення рівню освіченості усього населення, водночас вирішуючи економічні завдання – удосконалення економіки в напрямку створення інноваційної структури, зростання національної бази інвестування, скорочення державних витрат на субсидії, тощо.

Щодо важелів впливу на економіку, у цих країнах використовуються усі демократичні та недемократичні інструменти як то державно-приватне партнерство, де рішення приймаються державою; пряме регулювання і планування державного сектору та індикативне планування діяльності корпорацій; акціонерна участь у корпоративній власності, де незалежно від кількості акцій у держави останнє слово залишається за нею; контроль над валютним курсом; макроекономічне регулювання напрямів розвитку і його показників.

Отже, «Східно-Азійське диво» 1980-х рр. – надзвичайно швидке зростання економік більшості країн цього регіону, висунуло на перший план питання про специфічні «Азійські цінності», що сприяють економічному розвитку, але в той же час відрізняють Південно-Східну Азію від Заходу в таких питаннях, як права людини і демократія. Тобто можна з впевненістю констатувати, що результати процесу демократизації в регіоні Південно-Східної Азії не дозволяють говорити про ліберально-демократичний характер перетворень в країнах регіону. Істотні проблеми в процесі демократизації країн Південно-Східної Азії автор, як і інші дослідники, пояснює не лише відсутністю достатнього досвіду у встановленні класичних демократичних інститутів, що нібито гальмує модернізацію в цьому регіоні, а, швидше,

цивілізаційно-культурними особливостями – схильністю до комунітаризму, в основі якого традиція пошуку гармонії в різноманітті, прагнення примирити протилежності, зберігаючи спадкоємність в ході змін, традиція, пов'язана з навчаннями конфуціанства, буддизму і даосизму [23] в основі яких звичка до копіткої праці, своєрідний соціальний патерналізм, повага до авторитету старших і держави, як і відданість общинним принципам. Варто зазначити, що політичний клімат цих країн характеризується обмеженням свободи ідеології, яка за своєю суттю так і залишилася національно-орієнтованою і виключає космополітизм. Ідеологія авторитаризму, комунітаризму та ієрархічності, притаманна усім цим країнам, лежить в основі економічної моделі розвитку. Її основні риси – опір на власні сили та “полюси розвитку” – монополії, автаркія, наявність довгострокової стратегія розвитку, плановість (таргетування), сильна роль держави і державно-приватне партнерство, яке також є елементом планової системи.

У контексті пошуку моделі інтеграції подібність систем і породила прагнення до об'єднання в регіональні інтеграційні співтовариства на основі дотримання принципу комунітаризму, з якого випливає “модернізаційний авторитаризм”, що є характерним і має важливе значення не лише для самих країн-учасниць АСЕАН – на думку вчених, АСЕАН є зразком економічної і політичної інтеграції для багатьох східних країн, всього східно-азійського, в тому числі й для центрально-азійського регіону [24].

Щодо висхідних природи інтеграційних процесів у Південно-Східній Азії, то застосування мобілізаційних моделей модернізації слугувало основним чинником специфічної парадигми інтеграції, тобто інтеграційні процеси були прямим наслідком застосування моделей модернізації, в основі яких лежав принцип економічного націоналізму. Очевидно, що національно-орієнтовані держави не могли створити угруповання, яке б обмежувало національний суверенітет.

Від самого початку діяльність АСЕАН передбачала більш-менш

синхронне зміцнення національних держав, їхньої співпраці на рівні регіону і системи їх глобальних зв'язків за умови пріоритетності завдання національно-державної інтеграції. Вже на ранніх етапах існування АСЕАН її члени мали намір «виокремити» в межах Південно-Східної Азії субрегіональний простір, захищений від «проблемної» зони Індокитаю. Спільними зусиллями на цьому просторі вдалося забезпечити такий «високого рівню політичний контроль» і стабільність, таку високу якість державного регулювання господарського життя, які, сукупно зі стійким регульованим припливом іноземних інвестицій дали значне прискорення суспільно-політичної та суспільно-економічної модернізації.

На момент створення АСЕАН у кожній з країн «п'ятірки» було більш ніж достатньо невирішених проблем у сфері національно-державного будівництва або з іншої позиції національно-державної інтеграції. Що стосується регіональної інтеграції, яка передбачає, в цілому, створення наднаціональних інститутів, то вона, в кращому випадку, уявлялася справою не близького майбутнього. Об'єднуючись, «п'ятеро сусідів» Південно-Східної Азії прагнули компенсувати один одному ті чи інші слабкості, включаючи дефіцит управлінського досвіду, закономірний в умовах недавно проголошеної незалежності. У своєму колі вони прагнули забезпечити певний рівень захищеності і історичної перспективи, якої їм не вистачало в розпал холодної війни. На досягнення цього ефекту працювало і сприяння Заходу, кровно зацікавленого в тому, щоб на Азійському південному сході виник міждержавний союз, учасники якого б зробили вибір на користь капіталізму і протидіяли «червоній експансії».

Завдяки державній політиці держав-учасниць АСЕАН, що спрямовані на інтеграцію зростає і рівень суспільно-економічного розвитку регіону. Важливу роль в цьому процесі зіграли реформи, які при всіх відмінностях у рівні розвитку країн АСЕАН, як зазначалось, мали низку принципово важливих спільних рис. Так, особлива роль в модернізації східно-азійських суспільств належить державним інституціям, що доповнює ринкові

механізми і забезпечує їх ефективне функціонування. Регулююча роль держави, особливо на перших етапах перетворень, була надзвичайно потужною, і лише згодом, за умови посилення конкурентоспроможності економік і їхньої адаптації до ринкових умов і реалій світового поділу праці державні органи почали надавати більшої самостійності господарським одиницям. В процесі інтеграції враховувалися національні особливості і менталітет народів всіх країн, специфіка побудови суспільних відносин. Великого значення при виробленні ідеологічного підґрунтя спільного економічних концепцій розвитку надавалось розумному використанню настроїв суспільства, які часто були націоналістичними.

Вслід за Сінгапуром, раніше інших членів АСЕАН «зарахованих до бренду» нових індустріальних країн, до угруповання долучились Малайзія, Таїланд та Індонезія, причому ще до Азійської кризи. Кожна з цих країн проходила періоди, коли економіка зростала зі швидкістю, що перевищувала 8 % на рік. Їхня історія успіху справила належне враження на правлячі кола В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі і М'янми, налаштувала їх на проведення власних модернізацій і на політичний діалог з АСЕАН в інтересах якнайшвидшого врегулювання конфлікту в Індокитаї, а, за великим рахунком, і на вступ до Асоціації [25].

Об'єднання всіх держав Південно-Східної Азії в рамках однієї інтеграційного угруповання символізувало подолання серйозних політичних суперечностей в регіоні, що сприяло суспільно-політичній модернізації. З часу створення АСЕАН було також досягнуто значного прогресу в області суспільно-економічної модернізації. До очевидних досягнень можна віднести формування особливої культури міжнародного спілкування учасників Асоціації, яка не передбачає домінування будь-якої країни-учасниці в інтеграційних процесах. Цілком ймовірно, що формування регіональної ідентичності в Південно-Східній Азії як стратегічної мети інтеграційних процесів також стане цілком досяжною. Однак участь у регіональному об'єднанні ніяк не означало прагнення країн регіону до транснаціональності

або наднаціональності, а скоріше відбивала бажання учасників сформувати інституційний формат мирного узгодження позицій приблизно рівних учасників регіонального економічного простору. В умовах глобального біполярного протистояння двох блоків в 1960-1970-ті рр. багато конфліктних ситуацій між самими учасниками Асоціації сприймалися як другорядні, що відкладало їх вирішення на кілька десятиліть. Міжнародні норми, що були створені в рамках АСЕАН, понизили масштаб застосування насильницьких методів у вирішенні конфліктних питань країнами регіону, проте не привели до повної відмови від них.

Стратегія АСЕАН з самого початку будувалася на особливих принципах. Основне, але не завжди відкрито деклароване, завдання Асоціації країн ПСА полягало в підтримці свого індиферентного і, по можливості, автономного стану відносно великих позарегіональних держав з метою не допустити виникнення в регіоні великомасштабного конфлікту за їхньою участю. При цьому наявність ліній поділу всередині самого регіону посилювала ризик подібного зіткнення, а їх нівелювання, навпаки, сприяло реалізації цілей Асоціації. Тому, за оцінкою вчених, реальне прагнення АСЕАН полягало не в максимально можливій інтеграції, а в зниженні ризику міждержавної конфронтації за зовнішньої участі [26].

Природа регіональної інтеграції в Південно-Східній Азії зумовлюється низкою причин і факторів, що сприяють також інтеграції в Азії в цілому, і перш за все, вони коріняться в особливому суспільному кліматі – моделі державного управління комунітарним суспільством, у якому суспільні інтереси є пріоритетними щодо індивідуальних. З іншого боку у зв'язку з цим можна зазначити, що загалом «глобалізм», як прояв цього зовнішнього світу, і «регіоналізм», як спроба створити локальну спільноту, що протистоїть його загрозам, справедливо розглядаються як дві тенденції в розвитку системи суспільних відносин в сучасному світі, причому прояви цих тенденцій існують у всіх сферах. Однак перша завжди супроводжується другою, вони

тісно пов'язані і взаємообумовлені. Країни регіону йдуть шляхом локальної інтеграції, намагаючись захистити свої ментальні і національні цінності.

В контексті модернізаційного розвитку в країнах Азійсько-тихоокеанського регіону і особливості формування АСЕАН в першу чергу робиться наголос на важливості внутрішньо регіонального розвитку країн Південно-Східної Азії. Проводячи, наприклад, порівняльний аналіз модернізаційних процесів в Європі і Південно-Східної Азії необхідно відзначити, що процеси демократизації спільнот Південно-Східної Азії, на відміну від Східної Європи, не вийшли за рамки модифікації старої системи і не перетворилися в глибокі трансформації суспільно-політичного устрою країн регіону. І що ефективна економічна модернізація даного регіону не викликала настільки ж масштабну суспільно-політичну трансформацію. Саме тому в державах Південно-Східної Азії не відбулося остаточного утвердження демократичних інститутів [27].

Отже, принципи, що покладались в основу формування інтеграційних об'єднань країн Південно-Східної Азії, прямо витікають і враховують (відбивають) національні політики цих країн, які за своїми характеристиками авторитарні.

По-перше, така інтеграція не повинна була посилювати конкуренцію між країнами, оскільки нерівномірність економічного розвитку апріорі зумовила б поглинання сусідніх економік і розшарування країн за ознакою “центр-супутність-периферія”. Натомість, економічні стосунки в інтеграційному об'єднанні вносились у політичні межі і вибудовувались за принципами взаємодоповнення і сприяння розвитку – створення свого роду міжнародного кластера.

По-друге, це інтеграційне об'єднання повністю відмітало можливості для втручання у внутрішню політику держав.

По-третє, інтеграція мала на меті сприяти подальшій соціальній модернізації кожної з країн і відбивати потребу кожної з країн наблизитись до внутрішніх стандартів регіону. Вона мала перетворитися на логічне

продовження і важіль модернізації кожної з країн.

По-четверте, інтеграція мала забезпечити захист специфічного колективного економічного і політичного простору, убезпечити країни від протистояння всередині регіону та прямого або корегуючого втручання з боку глобального простору і країн – провідних глобальних акторів.

В цілому необхідно відзначити, що, звичайно ж, простежується і схожість між інтеграційними процесами в ЄС і АСЕАН. Вона полягає в:

- наборі висхідних мотивацій, серед яких важливу роль грає спроба запобігання внутрішньорегіональним конфліктам, необхідність об'єднання перед обличчям більших, в тім числі, внутрішньорегіональних гравців;

- орієнтації на спрощення умов внутрішньорегіонального економічного обміну і створення умов для підвищення конкурентоспроможності інтеграційного утворення в цілому відносно «сторонніх» держав;

- зусиллях зі створення символів спільної ідентичності, заснованих на політичних міфах про загальну історико-культурну спадщину і спільність історичних і економічних долі в майбутньому;

- механізмі управління інтеграційним процесом, який характеризується акцентом на перевагах міжурядової підходу до прийняття важливих рішень [28].

Але відмінність у класично-ліберальній і комунітарній версіях вирішення проблеми інтеграції, як вже зазначалось, носить глибинний характер, а їхня схожість проявляється лише в сфері регіональних протистоянь і підходах до їхнього подолання.

У цьому контексті казахський дослідник С. Кушкумбаєв вважає, що АСЕАН, як комунітарне за характером угруповання здатне домогтися поставлених цілей і загальносвітова тенденція регіоналізації міжнародного життя об'єктивно сприяє цьому [29]. Якщо говорити про те, в яких саме аспектах країни АСЕАН здатні домогтися своїх цілей, і яким чином це пов'язано з процесом суспільно-політичної та суспільно-економічної модернізації, то потрібно відзначити, що значних успіхів країни АСЕАН

домоглися, в першу чергу, у зовнішньополітичному аспекті: миротворча діяльність цієї організації справило значний вплив на припинення ряду гострих конфліктів в Південно-Східній Азії, сприяла створенню бази регіональної безпеки, а також позитивно вплинула на розширення зон стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Політико-соціальна (комунітарна за характером) інтеграція в свою чергу сприяє позитивному розвитку модернізації в країнах Південно-Східної Азії.

Унікальність регіональної інтеграції в контексті модернізації в країнах АСЕАН полягає в тому, що її багатовимірне різноманітність не тільки не руйнує регіональну спільність, закладену факторами позиційності і природного споріднення, спільною історією, повторюваністю ідеологічних, культурних, господарських елементів, але як раз і становить її найяскравішу характерну рису. Інституційне втілення регіональної спільності АСЕАН дозволяє країнам регіону протистояти викликам глобалізації, робить регіон великим економічним гравцем і інтегральною частиною Азійсько-Тихоокеанського регіону; за домінування на його ринках конкурують США, Японія, Китай, а сьогодні і Росія, що свідчить про його якість і ємність.

Таким чином, в умовах глобальної суспільно-економічної нестабільності, формування глобального суспільства ризику парадигма суспільно-політичної модернізації в країнах Південно-Східної Азії вимагає суттєвого переосмислення з точки зору продуктивності мобілізаційного характеру розвитку. Глобалізація і універсалізація ризиків, реальні загрози тероризму, війн, епідемій і екологічної катастрофи змушують сучасні суспільства Південно-Східної Азії відмовитися від постулату непорушності ідеалів і принципів класичної версії проекту модернізації: індивідуальної свободи, свободи підприємництва і ринку, розмивання суверенітету національних держав, зовнішнього походження джерел науково-технічного і соціального прогресу. Більше того, саме ці ризики підштовхують країни до застосування неліберальних важелів впливу і уникнення глобальних впливів. Рефлексивний (цивілізаційно-ментальний) шлях розвитку полягає у

варіативності проектів національних суспільно-політичних модернізацій, постмодернізації і антимодернізації. Для цих країн актуалізується необхідність удосконалення механізмів автаркічності національних і регіонально-інтеграційних з метою протистояння маніпулюванню глобальними процесами з боку країн-лідерів, міжнародних структур та організацій. Для дослідників це підвищується значимість наукового і філософського знання, що пропонує комплексне бачення інтеграційної ситуації, яка склалася у регіоні, обґрунтоване прогнозування її розвитку і конструктивності спільних кроків подолання викликів глобалізації. Глобальна ситуація, що склалася на початку третього тисячоліття і вимагає від людства особливої відповідальності та безпрецедентних практичних дій як у сфері соціоприродних взаємодій, у стосунках між представниками різних культур з метою забезпечення сталого розвитку цивілізації в майбутньому може бути пом'якшена завдяки використанню взірцевої моделі інтеграційного співробітництва між країнами Південно-Східної Азії.

Дослідження стратегії регіональної інтеграції у контексті політичної і суспільно-економічної модернізації країн Південно-Східної Азії дозволяє зробити низку узагальнень, які відбивають специфічний характер процесів, що протікають в цьому регіоні.

Було встановлено, що південно-східно-азійська сучасність характеризується наступними базовими принципами, які лежать в основі політик модернізації і, відповідно, впливають на параметри моделі інтеграції:

– наявністю сильної і дієздатної державної традиції, яка спирається на цивілізаційну ментальність традиціоналізму – провідну роль в процесах модернізації відіграє держава і її інститути спираючись на мобілізуючу силу ідеології;

– наявністю вивіреної цілісної стратегії та послідовністю її реалізації з метою розвитку і оновлення суспільства та наявністю чіткого, покрокового плану дій;

– застосуванням мобілізаційної моделі розвитку, характерною ознакою якого є комунітаризм (солідаризм), а провідною складовою – економічний націоналізм, що передбачає пріоритетність загальносуспільних інтересів щодо приватних;

– органічним баченням суспільства не як сукупності індивідів, що мають егоїстичні цілі, а як спільноти, для якої важливе виконання патріотичного обов'язку і служіння спільним інтересам, тобто обов'язки членів суспільства пріоритетніші їхніх прав: республіканської моделі громадянства – суспільство, його інститути і соціальні зв'язки модернізуються, але комунітарні принципи і традиції – “спочатку обов'язки, а потім права” – залишаються непорушними;

– регіональною інтравертністю та інтрацентризмом (локалізацією) і дуалізмом політики: процес модернізації відбувається в умовах автаркії, яка не поширюється на країни регіону; ринкові відносини будуються свідомо і неринковими методами;

– високою керованістю процесів перетворень націлених на встановлення довгострокової політичної стабільності і безпеки, базованої на стійкому економічному зростанні;

– введенням національного господарства в режим самопідтримки зростання;

– опором на модернізуючу роль науки, техніки і технологій;

– підвищенням культурної гомогенності нації, що базується на використанні переваг повного циклу безперервної освіти;

– вдосконаленням ринкового механізму у напрямку його соціальної орієнтації.

Ця модель розвитку в різних країнах ПСА на тлі слабкої системи політичного представництва, успішна тому, що вона реалізує прагматичний, не заідеологізований (чи “завестернізований”) підхід до модернізації – залучення всього суспільства в процес економічного зростання. За всіма ознаками – це мобілізаційна модель розвитку, яка багато в чому зумовила

існуючу модель міжнародних зв'язків країн Південно-Східної Азії, зокрема регіональної інтеграції. Ця модель характеризується пріоритетністю спільних інтересів щодо глобальних, інтроцентричністю і локалізацією (зосередженістю спочатку на проблемах країни, далі – регіональних, і вже потім глобальних проблемах) і частковим автаркізмом щодо зовнішнього, глобального середовища; ступінчастістю (різношвидкісністю) включення різних країн до регіонального інтеграційного поля; селективністю – повагою до національних пріоритетів і визнанням суверенного права на обрання партнерів та визначення напрямків взаємодії з ними; взаємодоповненням і кластеризацією в економічній діяльності, а також колегіальністю в прийнятті рішень.

В цілому модель державного управління модернізаційними процесами зводилась до наступної логіки – застосування мобілізаційної моделі можливе за умови вираженої національно-орієнтованої внутрішньої політики, що, в свою чергу потребує:

- наявності національного лідера (партії або харизматичної особистості – лідерів суспільної думки);
- формулювання егоїстичної національної стратегії розвитку на тривалу перспективу;
- створення ідеологічного підґрунтя підтримки обраного шляху (як правило, базованого на ліберальній риторичі, але з обґрунтуванням підпорядкування приватних інтересів загальнонаціональним інтересам на перехідному етапі);
- законодавчого оформлення правових важелів автаркії і важелів впливу держави на суспільно-економічні процеси.

Особливістю економічних перетворень у порівнянні з ліберальними стандартами (денаціоналізація, демонополізація, приватизація) в таких країнах як Південна Корея, Сінгапур, пізніше – Малайзія, Індонезія, В'єтнам, було те, що державне керівництво цими процесами спиралось на управління діяльністю державних підприємств і великих монополістичних утворень, що

володіли значними фінансовими ресурсами і концентрованим ієрархічним каналом управління. Ці ресурси і канали ставились під контроль держави і виконували державне замовлення на розбудову економічної структури. Більше того, для формування такої структури за сприяння держави створювались нові монополістичні об'єднання, стимулювались і заохочувались процеси концентрації і централізації капіталів. Одним із головних завдань модернізації було формування експортоорієнтованої національної економічної структури і уряди справедливо вважали, що його виконання під силу лише великим акторам.

Така модель модернізації справила суттєвий вплив на парадигму інтеграції у регіоні: принципи її організації було кодифіковано АСЕАН. Завдяки такій моделі інтеграційних зв'язків країнам південно-Східної Азії вдається уникнути низки ефектів, які негативно позначаються на стабільності і динаміці національного розвитку і розвитку інтеграційного об'єднання АСЕАН в цілому:

- ефекту диференціації – утворення ядра лідерів, які вирішують долю країн-членів угруповання;
- ефекту концентричних кіл, коли країни диференціюються за ознакою домінуючої, супутньої і периферійної;
- ефекту доміно – коли провали в політиці і економіці однієї країни експортуються до іншої країни угруповання і завдають їй шкоди;
- ефекту зрощування, коли політика і економіка і країни в цілому стають занадто залежними одна від одної;
- ефекту посилення суперництва, коли конкуренція між країнами переростає у відкрите політичне протистояння;
- ефекту розширення, коли розвиненіші країни поглинають слабші;
- ефекту звуження, коли країни шантажують партнерів по угрупованню виходом із кооперації чи політичних угод.

Подібний авторський підхід дозволяє більш повно висвітлити еволюцію парадигми модернізації та окреслити можливі перспективи її подальшого

дослідження у контексті впливу на інтеграційні процеси у регіоні.

В цілому позиціонування країн у інтеграційному об'єднанні АСЕАН базується на солідаристській концепції, в основі якої лежать принципи дотримання вимог міжнародного права, паритетності відносин в міжнародній політичній і економічній сфері, суверенності внутрішньої політики. Це прямо пов'язується із розбудовою стійкої і самодостатньої конкурентоспроможної національної економіки в країнах і інтеграцію на умовах паритетного міжнародного поділу праці та створення міжнародних суспільно-економічних кластерів. Така модель інтеграції відкидає усі зовнішні спроби перетворити національні економіки регіону на ресурсний та сировинний додаток, на монокультурні чи супутні.

Список використаних джерел

1. Городня Н. Д. Інтеграційні процеси в Східній Азії на початку ХХІ ст. у вимірі економічної, політичної і соціокультурної складових // Дослідження світової політики. – 2013. – Вип. 1 (62). – С.137-155.
2. Н.О. Городня. Азійсько-Тихоокеанський регіон: інтеграційний вимір //Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: Навч. посібник / М.А.Кулінич, Н.О.Татаренко, В.Г.Ціватий, Л.Д. Чекаленко та ін. – К.: ДАУ, 2013. –628 с.
3. Кулінич М.А., Шергін С. О. Тихоокеанський регіоналізм у контексті асиметричної інтеграції // Наук. Вісник Дипломатичної академії. – 2006. – № 10 (Ч. 1). – С. 3-19.
4. Кулінич М. Інтереси України в Азійсько–Тихоокеанському регіоні // Україна дипломатична : Наук. щорічник. – 2006. – Вип. 7. – С. 386-405.
5. Шергін С.О. «Тиждень АСЕАН» : прорив у забезпеченні стабільності в Східній Азії // Зовнішні справи. – 2011. – № 11-12. – С. 48-51.

6. Шергін С. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 pp.) // Зовнішні справи. – 2014. – № 6. – С. 56-59.
7. Веггель О., Макетски Р. Азиатско-Тихоокеанский миф: «Атлантическая современность – Тихоокеанское будущее?». – М.: Наука, 1988.
8. Inkeles A., Horton D. Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries. – Harvard University Press, 2013. - 448 p.
9. Zonghao B., Kun X. and Shuangshuang Z. Dynamic Mechanism of “Social Modernisation” with Chinese Characteristics // The World Financial Review. – 2017. – P. 12–18.
10. King V. T. Sociology of Southeast Asia Transformations in a Developing Region. – Copenhagen: NIAS Press, 2008. – 353 p.
11. Chong T. Modernization Trends in Southeast Asia. – ISEAS–Yusof Ishak Institute, 2005. – 372 p.
12. Chang K-S. South Korea under Compressed Modernity Familian Political Economy in Transition // Polits cheviert eljahres schrift. – 2012. – P. 97
13. Корниенко Т.А. Политические практики модернизации государств восточной и юго-восточной Азии // Электронный научный журнал «Современные проблемы науки и образования». – 2015. - №2 (Ч. 2). – Режим доступа: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21630>
14. Есимхан Д. Юго-Восточная Азия: уроки политического транзита // Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан. – 25.05.2018. – Режим доступа: <http://kisi.kz/ru/categories/politicheskaya-modernizaciya/posts/yugo-vostochnaya-aziya-uroki-politicheskogo-tranzita>
15. O'Donnell G., Schmitter P. C., Whitehead L. Transitions from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies. - Baltimor: 1986. - 82 p.
16. Scott C., Farrell B., Farrell D. Regulation that is good for competition // McKinsey Quarterly. - 2005. - # 2.

17. Productivity-led growth for Korea: Steel sector // McKinsey Quarterly. - 1998. - # 3.
18. Weiss J. Export Growth and Industrial Policy: Lessons from the East Asian Miracle Experience // ADB Institute Discussion Paper. - 2005. - No 26.
19. How to compete and grow: A sector guide to policy // McKinsey Quarterly. - 2010. - # 2.
20. Holbrook D. Government support of the semiconductor industry: Diverse approaches and information flows // Business and Economic History, V. 24, No 2, Winter 1995.
21. Douglas A. Trade politics and semi-conductor industry // Working Papers of the Center for the Economy and the State, University of Chicago. - 1994. - #92.
22. Danker T. How can the American government meet its productivity challenge? // McKinsey Quarterly. - 2004. # 1.
23. Красильщиков В. А. Модернизация: Зарубежный опыт и уроки для России // Модернизация России: условия, предпосылки, шансы. Сборник статей и материалов. - 2009. - Вып. 1. – С. 87
24. Интеграционное и модернизационное развитие стран ЮВА в рамках АСЕАН: историографический аспект // National digital history of Kazakhstan. – 04 Августа 2013. – Режим доступа: http://e-history.kz/ru/contents/view/integratsionnoe_i_modernizatsionnoe_razvitie_stran_uva_v_ramkah_asean_istoriograficheskii_aspekt__341
25. Сумский Д. АСЕАН и кризис глобализации// Эксперт он-лайн. – 07.08.2017. – Режим доступа: <http://expert.ru/2017/08/7/asean/>
26. Ткаченко И.Ю. Интеграционные процессы в Юго-Восточной Азии // Российский внешнеэкономический вестник. - 2014. - № 1. - С. 8
27. Интеграционное и модернизационное развитие стран ЮВА в рамках АСЕАН: историографический аспект // National digital history of Kazakhstan. – 04 Августа 2013. – Режим доступа: http://e-history.kz/ru/contents/view/integratsionnoe_i_modernizatsionnoe_razvitie_stran_uva_v_ramkah_asean_istoriograficheskii_aspekt__341

28. Байков А.А. Формы интеграционных взаимодействий в восточной Азии: опыт проверки европейским союзом // Сравнительная политика. – 2010. – №1. - С.166-187

29. Кушкумбаев С.К. Центральная Азия на путях интеграции: геополитика,

э

т

н

и

ч

н

о

с

т

ь

,

б

е

з

о

п

а

с

н

о

с

т

ь

.

—

А